

misen mahdollisuuteen edistää yli ihmiselämän kestävää tiedettä ja taidetta. Hän pitää ihmisten velvollisuutena politiikan keinoin ja klassisten valistusarvojen ohjaamina pyrkiä vaikuttamaan oman lajinsa ja pallonsa tulevaisuuteen. *Hyvän elämän filosofia* -kokoelman oleellisin anti lienee tämä vahva puheenvuoro ihmisen moraalisen vastuullisuuden puolesta. Se vaikuttaa olevan tarpeen aikana, jolloin hajonneen moraalisen yhtenäiskulttuurin tilalle on muodostunut yhä vähemmän toistensa kanssa tekemisissä olevia pieniä, omat totuutensa ja moraalikäsitteensä luovia kuplia. Ihmisen hyvään kuuluu itsestä, toisista ihmisistä ja ympäristöstä huolehtiminen.

**TAINA KALLIOKOSKI,
TEOL. MAIST.**

**ROBERT L. BRAWLEY (ED.)
The Oxford Encyclopedia
of the Bible and Ethics 1–2.
Oxford: Oxford University
Press 2014. 541s. ja 556 s.**

Kaksiosainen hakuteos kuuluu kirjasarjaan *Oxford Encyclopedias of the Bible*. Sarjan oli alun perin tarkoitus olla moniosainen hakuteos, joka sisältää – sarjan päätoimittajan Michael D. Cooganin sanoin – kattavaa tietoa kaikesta Raamatussa ja Raamattuun liittyen. Tulkitsen tämän niin, että suunnitelmassa oli sellainen teos kuin *Anchor Bible Dictionary*.

Suunnitteluvaiheessa ilmestyi alkuperäisen tavoitteen kaltainen teos, joskaan Coogan ei sitä nimeä. Hiukan ivallisesti Coogan toteaa, ettei enää ollut tarpeen kertoa kaikkea esimerkiksi joka ikisestä Aikakirjojen leeviläisestä. Alun perin suunnitellun teoksen sijaan päätettiin tehdä hakuteoksia raamatuntutkimuksen ja eri naapuritieteiden osa-alueilta. Vuosina 2011–2016 näitä on

ilmestynyt kahdeksan, esimerkiksi *The Bible and Law*, *The Bible and Archaeology* ja *The Bible and Gender Studies*.

Etiikka-hakuteoksen päätoimittaja on chicagolainen Uuden testamentin emeritusprofessori Robert L. Brawley (McCormick Theological Seminary). Toimituskuntaan kuuluu kaksi muuta chicagolaista: Stephen Fowl (Loyola University) ja Ralph Klein (Lutheran School of Theology). Loput tulevat vanhasta maailmasta: Kathy Ehrensberger (University of Wales), Isaac Kalimi (Johannes Gutenberg Universität Mainz) ja Jan G. van der Watt (Radboud University of Nijmegen).

Teoksessa olevien artikkelien kirjoittajia on likimain 150, pääosa Yhdysvalloista, Isosta-Britanniasta, Saksasta ja Alankomaista, mikä vastaa kauniisti toimituskunnan taustoja. Yksikään kirjoittajista ei ole suomalainen eikä suomalaisia tutkimuksia juurikaan käytetä. Huomasin vain Veli-Matti Kärkkäisen, Petri Luomasen, Juha Pakkalan, Heikki Räisäsen ja Timo Veijolan nimet sekä oman nimeni. Luoman on saanut laajimman käsittelyn Ulrich Luzin Matheus-artikkelissa.

Teoksen artikkelit on järjestetty aihepiireittäin aakkosjärjestyseen. Osa artikkeleista on aiheeltaan selvästi eettisiä, kuten esimerkiksi bioetiikkaa, deontologiaa tai teleologiaa käsittelevät artikkelit. Kytkös Raamattuun saattaa tämän tyypin artikkeleissa olla ohut tai lähes olematon. Toisessa ääriäidässä ovat raamatunkirjoja käsittelevät artikkelit, jotka usein muistuttavat tavallista yleisjohdantoa kyseiseen kirjaan. Jeremia puuttuu, koska artikkeli ei koskaan valmistunut, Brawley valittaa esipuheessa.

Raamatun reseptiota käsittelee muutama artikkeli. Tällä perusteella mukaan on otettu artikkelit Mishnasta, Talmudista ja rabbiinisesta kirjallisuudesta, mikä synnyttää päällekkäisyyksiä. Kristillinen tulkintatraditio kuitataan yhdellä artikkelilla eikä Nag Hammadin teks-

teille ole artikkelia. Jotkut artikkelit puolestaan taustoittavat Raamatun kirjoja. Tällä perusteella mukaan on otettu artikkeli Qumranin teksteistä. Antiikin filosofia sen sijaan puuttuu, vaikka aiheeseen viitataan useassa artikkelissa.

Kaikkein parhaiten Raamatun ja eettisten kysymyksenasetteluiden suhde onnistuu konkreettisisissa yksittäiskysymyksissä, esimerkiksi lapsia, tappamista, sotaa tai köyhyyttä käsittelevissä artikkeleissa. Nykyistä julkista keskustelua repivät kysymykset homoseksuaalisuudesta ja eutanasiasta eivät yllättäen ole saaneet omaa artikkeliaan. Aborttila sentään sellainen on. Lopun hakanasto paikkaa puutteita hiukan, mutta terrorismia ei löydy edes sieltä.

Artikkelien lähestymistavat vaihtelevat vahvasti, mikä selittyy sekä aiheiden että kirjoittajien kirjoilla. Artikkelit saattavat välillä tarjota varsin yllättäviäkin näkökulmia. Esimerkiksi itsemurhaa käsitellessään Alan J. Avery-Peck väittää Juudakseen kuuluvan Matteuksen evankeliumin sankareihin. Hänen mukaansa Juudas tunnustaa tehneensä väärin, kompensoi kuolemallaan tekonsa ja pelastaa näin maineensa. Tulkinta on liioiteltu, vaikka Avery-Peck lieneekin oikeassa väittäessään, ettei itsemurha sinänsä ollut tuomittava ennen kuin myöhemmässä kristinuskossa ja juutalaisuudessa.

Pyhä sota ja sota ovat saaneet omat artikkelinsa. Jälkimmäinen dokumentoi hyvin sen, että vanhempi ”lankeemusteoria” on väärä. Tämän tulkinnan mukaan kristittyjen suhde sotaan ja sotilaana toimimiseen muuttui vasta konstantinolaisen käänteen myötä myönteiseksi. Uudempaa tutkimusta seuraten Timothy J. Demy osoittaa, miten näkemykset hajaantuivat jo ennen Konstantinusta.

Muutama artikkeli tarjoaa kurkistuksen Yhdysvaltojen nykyiseen eettiseen keskusteluun, jossa Raamatulla on näkyvä asema. Tobias Winright kertoo, miten kuoleman-

tuomioiden täytäntöönpanon alla mielenosoittajat kokoontuvat vankilan portille. Sekä tuomion puolustajat että vastustajat kantavat raamatunlauseita. Verotusta käsittelevästä artikkelista käy puolestaan ilmi, että Alabaman kuvernööri ryhtyi kannattamaan progressiivista verotusta, kun sen raamatullisuus oli selvinnyt hänelle. Asiasta oli kirjoitettu juristin ammattilehdessä.

Voi olla, että homokeskustelu ei jää yhteiskunnallisen raamattuargumentation ainoaksi tapaukseksi Suomessakaan – uskonnolliset kysymykset ovat monestakin syystä olleet nousussa. Kaksiosainen *Oxford Encyclopedia of Bible and Ethics* voi siinä tapauksessa toimia hyvänä käsikirjana.

NIKO HUTTUNEN, DOS.

PETER HARRISON The Territories of Science and Religion. Chicago: University of Chicago Press 2015. 340 s.

Peter Harrison on eräs maailman arvostetuimmista uskonnon ja luonnontieteen välisen historiallisen vuorovaikutuksen tutkijoista. Hän on kunnostautunut erityisesti kristinuskon roolin esiintuomisessa modernin luonnontieteen synnyssä. Tällä hetkellä Harrison toimii australialaisen Queenslandin yliopiston The Centre for the History of European Discourses -tutkimusinstituutin johtajana. Tähän tehtävään hän siirtyi muutama vuosi sitten Oxfordin yliopiston Andreas Idreos -professorista, jossa hänen työtään jatkaa nykyisin Alister McGrath. Harrisonin aiempia teoksia ovat *'Religion' and the Religions in the English Enlightenment* (Cambridge University Press 1990), *The Bible, Protestantism, and the Rise of Natural Science* (Cambridge University Press 1998) ja *The Fall*

of Man and the Foundations of Modern Science (Cambridge University Press 2007). Niitä on helppo suositella kaikille kristinuskon ja luonnontieteen väisistä vuorovaikutuksesta kiinnostuneille.

Harrisonin tuorein kirja *The Territories of Science and Religion* perustuu hänen Edinburghin yliopistossa vuonna 2011 pitämiinsä Gifford-luentoihin. Teos jatkaa samalla laadulla linjalla kuin edeltäjänsä. Kuten aina, Harrisonin ote on äärimmäisen tarkkanäköinen ja analyttinen. Hän nostaa esiin uskonnon ja luonnontieteen välisen suhteen monimutkaisuuden ja muistuttaa, että mitä pidemmälle historiassa mennään, sitä hämärämmäksi näiden kahden välinen raja käy. Esimerkiksi vielä viitisensataa vuotta sitten "uskonto" systemaattisena uskomusten ja käytäntöjen järjestelmänä ja "tiede" tarkkaan rajattuna empiirisenä tiedonhankintakeinona tai systemaattisesti järjesteltyinä maailmaa koskevana tietona olivat suhteellisen tuntemattomia käsitteitä. Nykyisen kaltainen puhe "uskonnon ja tieteen välisestä suhteesta" olisikin keskiajalla eläneestä ihmisestä kuulostanut varsin oudolta. Harrison erottaa silti heti esipuheessa kaksi tietämisen tapaa: toinen koskee fyysisen maailmankaikkeuden luonnetta ja prosesseja, toinen ihmisten olemassaolon tarkoitusta ja moraalialia. Samalla Harrison korostaa, että vaikka nämä tietämisen tavat nähdään tänä päivänä erillisinä elämänalueina (edellinen luonnontieteen, jälkimmäinen uskonnon tai filosofian piiriin kuuluvana), erottelu on varsin tuore.

Harrison pureutuu aluksi latinankielisten termien *religio* ja *scientia* historiaan. Hänen mukaansa *religio* ei vaikkapa Tuomas Akvinolaisen kielenkäytössä viitannut minkäänlaiseen uskomusjärjestelmään vaan moraaliseen hyveeseen, joka ilmenee Jumalaa kohtaan suuntautuvana oikeamielisyytenä. Vastaavasti *scientia* ei tarkoittanut systemaattisesti kartutettua tietomassaa vaan intellektuaalista hyvettä, jonka avul-

la oli mahdollista ajatella järkevästi ja ymmärtää ajatellut asiat oikein. *Religio* ja *scientia* täydensivät toisiansa, ihmisen muiden kykyjen ohella. Harrison huomauttaa, että vaikka *religio* ja *scientia* ovat kielellisesti lähimmät vastineet nykyisille englannin kielen uskontoa ja (luonnon) tiedettä tarkoittaville termeille *religion* ja *science*, jälkimmäisiä voisivat sisällöllisesti vastata paremmin termit "teologia" ja "luonnontieteiden filosofia". Teologia oli nykyisestä poiketen uskonnollisten totuuksien systemaattista ilmaisua eikä niiden "ulkopuolista" analysointia, ja luonnon systemaattista tutkimista kutsuttiin luonnontieteiden filosofiksi ennen modernin tieteen syntyä. Toki menneiden vuosisatojen luonnontieteiden eroaa modernista tieteestä siten, että luonnontieteiden filosofia oli nimensä mukaisesti pitkälti filosofiaa: esimerkiksi kysymykset Jumalasta ja sielusta kuuluivat sen piiriin, mutta matematiikka ei.

Uskonnon käsite alkoi saada nykyisenkaltaista muotoa 1500–1600-luvuilla, ja Harrisonin mukaan tästä voidaan pitkälti kiittää reformaatiota. Erityisesti protestantismi ja siihen liittynyt kansanvalistuksen esiinmurtautuminen sekä yhteydet muiden uskontokuntien edustajien, erityisesti islaminuskoisten kanssa, olivat merkittäviä tekijöitä aiempaa selkeämmän uskonnon käsitteen synnyssä. Uskontojen väliset rajat alkoivat piirtyä, kun oman uskonnon uskomukset oli tarpeen erottaa toisten uskontojen uskomuksista. Alettiin ajatella, että kunkin uskonnon sisältö voidaan hahmottaa täsmällisesti muotoiltuina väitelauseina ja että uskontoja on näin ollen mahdollista vertailla objektiivisesti. Tässä Harrisonin näkökulma on selkeästi Eurooppa- ja kristinuskokeskeinen – ei hän toki muuta väitäkään. Sivuhuomiona todettakoon, että itse käsite "uskonto" jää Harrisonilta määrittelemättä tarkasti. Tästä on toki kirjoittajaa vaikea syyttää; suoralta kädeltä ei mieleeni tule ketään muutakaan, joka tässä tehtävässä olisi onnistunut.